

Aleksandra Majecka, Marta Wiśniewska

**Geoparki jako nowe narzędzie rozwoju turystyki.
Idea promowania georóżnorodności,
aktualne problemy i wyzwania**

**Idea promowania georóżnorodności
i jej gospodarcze znaczenie**

Walory turystyczne środowiska przyrodniczego stanowią istotny potencjał dla rozwoju gospodarki turystycznej. Adaptacja przyrody do celów turystycznych powoduje włączenie jej do sfery gospodarczej i nadanie jej określonych funkcji w zaspokojeniu potrzeb turystycznych, a także cech kategorii ekonomicznych (Gołębowski 2002).

Dostosowaniem elementów przyrody nieożywionej do pełnienia funkcji turystycznych zajmuje się geoturystyka. Geoturystyka zachęca małe firmy i lokalne grupy działania do budowania partnerstwa w celu promowania naturalnego dziedzictwa obszaru i zachowania różnorodności środowisk przyrodniczych i krajobrazowych, w celu zapewnienia ciągłości możliwości z jej korzystania dla przyszłych pokoleń. Wspiera także dążenia do dywersyfikacji gospodarki i turystyki, pobudza innowacyjność, ukazuje nowe możliwości wykorzystania, zorganizowania, wykreowania i promowania nowych produktów turystycznych. Ponadto popularyzuje wiedzę z zakresu dziedzictwa przyrodniczego, edukuje na każdym poziomie nauczania, zabezpiecza interesujące i wartościowe obiekty geoturystyczne, przygotowuje obiekty geologiczne do pełnienia funkcji turystycznych (Słomka 2005). Daje wreszcie szanse eksponowania geostanowisk, tworzenia świadomości turystów, informowania ich o istnieniu ciekawych obiektów turystycznych przystosowanych do ich wymagań,

stanowiących dobrą podstawę do interesującego i wartościowego spędzania wolnego czasu.

Idea promowania historii Ziemi wyrosła z coraz większego zainteresowania turystów przyrodą, które wynikać może z coraz bogatszych ich doświadczeń, większej wiedzy o świecie, obserwacji na własne oczy przejawów sił natury, czy też z coraz częstszego propagowania w środowiskach masowego przekazu informacji o zjawiskach geologicznych i geomorfologicznych, takich jak: trzęsienia ziemi, topnienie lodowców, wulkanizm itp. (Słomka i in. 2006). Zainteresowanie to inicjuje powstawanie – obok powszechnie znanych, typowych rodzajów turystyki – zupełnie nowych jej form i odmian, łączących elementy turystyki kwalifikowanej i poznawczej.

Liczne przykłady ze świata i Europy pokazują, w jaki sposób walory przyrody nieożywionej pomagają stworzyć fascynującą ofertę rekreacyjną, która pod postacią geostanowisk i geoparków przyciąga tłumy turystów i, co za tym idzie, przynosi pokaźne zyski ekonomiczne.

Geoturystyka jest też realizacją idei zrównoważonego rozwoju. Madeja i in. (2011) uważają, że po raz pierwszy turystyka nie wchodzi w konflikt z ochroną środowiska. Pozwala bowiem na poznanie walorów przyrody nieożywionej bez ograniczania dostępu do nich poprzez zakazy wynikające z prawnych uwarunkowań ochrony przyrody.

Niniejszy artykuł jest przeglądem dość licznej już literatury przedmiotu z zakresu geoturystyki oraz publikacji odnoszących się do idei tworzenia geoparków na świecie i w Polsce. Celem opracowania jest synteza informacji i ukazanie aktualnego stanu poznania geoturystyki i możliwości jej włączenia do sektora turystycznego w Polsce.

Nowe postrzeganie obiektów geologicznych jako przedmiotu rozwoju turystyki

Jednym z fundamentalnych wyzwań stojących przed sektorem turystyki jest kreacja oraz rozwój produktów konkurencyjnych, scalonych w koherentną i innowacyjną ofertę, odpowiadających dodatkowo wymogom zrównoważonego rozwoju. Tylko rozwiązania innowacyjne, wielopłaszczyznowe i wieloaspektowe pomogą osiągnąć znaczącą konkurencyjność na współczesnym rynku turystycznym. Wynikiem takiego

działania jest tworzenie i promowanie nowych produktów i atrakcji. Wynika z tego rosnące poparcie i dążenie do synergii działania różnych dziedzin życia i nauki, wspierania procesów prowadzących do kreacji lokalnych i regionalnych produktów turystycznych. Efekt działań całej geoturystyki obejmuje więc kreację niszowych i innowacyjnych produktów pod postacią geostanowisk i geoparków, komplementarnych w stosunku do dotychczasowej oferty turystycznej. Wykreowane w ten sposób produkty turystyczne dostosowane są do oczekiwań kolejnych, coraz bardziej wymagających grup odbiorców (Wiśniewska 2011).

Generowaniu nowych produktów turystycznych sprzyjają uwidaczniające się zmiany trendów i nawyków społecznych – wzrost intensywności spędzania czasu wolnego, nowe formy rekreacji, a także moda na zdrowy styl życia, zwiększony nacisk na edukację, czy rosnący rynek konferencji i kongresów. Wszystko to tworzy popyt na wartościową ofertę, która sprzyjać będzie nie tylko regeneracji fizycznej i psychicznej, ale da też szansę na rozwijanie horyzontów myślowych.

Podstawowe pojęcia

Z uwagi na stosowanie w większości nowych dla branży turystycznej specjalistycznych terminów, w celu ich wyjaśnienia zestawiono w tym miejscu ich definicje, które według autorek najlepiej prezentują dane zjawisko.

Geopark jest, zgodnie z dyrektywami UNESCO, najważniejszą międzynarodową kategorią ochrony walorów geologicznych. Jest to obszar o zdefiniowanych granicach, bogaty w pojedyncze geostanowiska bądź sieć geostanowisk (*geosites*), wartościowych dla geoturystyki i edukacji, które zostały udokumentowane na drodze przeprowadzonej inwentaryzacji i oceny geotypów wykonanej przez służbę geologiczną. Geopark nie stanowi prawnej formy ochrony przyrody nieożywionej. Sposób zarządzania geoparkiem oraz zasady ochrony stanowisk geologicznych pozostawia się do uznania przez prawodawstwo danego kraju (Patzak 2000, Eder, Patzak 2004).

Do głównych zadań geoparków należy zabezpieczenie i ochrona obiektów przyrodniczych, a także kulturowych, promowanie wiedzy o historii Ziemi, rozwijanie edukacji i turystyki poprzez wykorzystanie

walorów naturalnych w ujęciu zrównoważonego rozwoju, upowszechnianie wiedzy geologicznej poprzez wydawnictwa i publikacje (Alexandrowicz 2007).

Geotop (ang. *geosite*), **stanowisko geologiczne**, **geostanowisko** – terminem tym określa się formacje przyrody nieożywionej, które przekazują wiedzę na temat rozwoju Ziemi oraz historii życia na niej. Są to więc indywidualne twory natury oraz elementy krajobrazu, a także wychodnie skał, gleby, minerały oraz skamieniałości. Geotop godny ochrony to taki, który przedstawia szczególnie interesujące zjawiska związane z historią Ziemi, ma szczególne znaczenie geologiczne lub geomorfologiczne, cechuje się unikalnością, rzadkością występowania, osobliwym pięknem i jest wartościowy z punktu widzenia nauki czy edukacji.

Urban określa geotop jako „fragment skorupy ziemskiej lub jej powierzchni, który możemy uznać za dziedzictwo”¹. Według innej definicji, geotop to fragment geosfery, gdzie możliwa jest obserwacja elementów litosfery, wartościowych dla nauk o Ziemi i charakterystycznych dla historii geologicznej miejsca, w którym występują (Koźma 2009 za: Grube, Wiedenbein 1992, Wiedenbein 1993, zmienione).

Wymienia się cztery główne funkcje, jakie powinny pełnić geostanowiska:

- funkcja ochronna – zachowanie stanowiska w stanie możliwie nie naruszonym,
- funkcja naukowa – stanowisko jest obiektem badań różnych dyscyplin nauk geologicznych,
- funkcja edukacyjno-dydaktyczna,
- funkcja turystyczna, wnosząca wkład w rozwój ekonomiczny obszaru (Koźma 2004).

Dziedzictwo Ziemi (*Earth Heritage*) – według raportu IUCN (Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody UNESCO) jest to dziedzictwo skał, gleb i form rzeźby oraz ich zapis w historii Ziemi, który powinien pozostać nienaruszony dla przyszłych pokoleń (Alexandrowicz 2007).

Geotropy to popularnonaukowe tablice informacyjne, wyjaśniające wybrane zagadnienia geologiczne charakterystyczne dla danego regio-

¹ www.silesia.pl.

nu, np. procesy kształtujące powierzchnię Ziemi, bogactwa naturalne czy świat skamieniałości².

Georóżnorodność (*geodiversity*) – pojęcie georóżnorodności funkcjonuje w środowisku geologów i geomorfologów od początku lat 90. XX w. (Kot 2006). Tak jak w przypadku innych terminów związanych z szeroko pojętą geoturystyką, w literaturze przedmiotu spotkać można szereg definicji opisujących georóżnorodność.

R. Eberhard (1997) określa tym terminem zmienność i mozaikowatość budowy geologicznej, a także rzeźby czy gleb, ich systemów, a także zachodzących pomiędzy nimi procesów. Inne podejście reprezentuje definicja E. Jedicke (2000), w której czytamy o zmienności czynników oraz komponentów tej samej rangi, a więc rzeźby, gleb, wody, budowy geologicznej podłoża czy atmosfery. Zmienność ta buduje przestrzenno-funkcjonalne fizjotopy, a w połączeniu z bioróżnorodnością – całe ekosystemy.

Polskie pojęcie georóżnorodności opracowane w Państwowym Instytucie Geologicznym definiuje ją jako

zróżnicowanie całokształtu elementów abiotycznych środowiska, tj. budowy geologicznej, rzeźby, gleb, klimatu oraz wód powierzchniowych i podziemnych na różnych poziomach syntezy przestrzeni geograficznej oraz przy różnym oddziaływaniu człowieka (Kot 2006).

Georóżnorodność pojmuję się również jako

naturalne zróżnicowanie powierzchni Ziemi, obejmujące formy i systemy geologiczne, geomorfologiczne, glebowe i wód powierzchniowych, powstałe w wyniku procesów naturalnych, miejscami zmodyfikowane różnego typu wpływami antropogenicznymi (Knapik i in. 2009).

Geoturystyka (*geotourism*). Pojęcie *geotourism* po raz pierwszy użyte zostało przez T.A. Hose'a w 1995 r., który zdefiniował je jako:

zapewnienie takiego zaplecza edukacyjnego, aby umożliwić turystom zrozumienie geologii i geomorfologii stanowiska poza poziom zwykłych, estetycznych wrażeń (Hose 1995).

² www.pig.gov.pl.

Definicja ta podkreśla odrębność turystyki nastawionej tylko na odpoczynek od turystyki kwalifikowanej i poznawczej, a więc aktywnego i wartościowego organizowania wolnego czasu.

Podobnie jak większość pojęć, również i geoturystyka doczekała się ewolucji. W 2000 r. T.A. Hose rozszerzył jej zakres, uznając, że jest to:

zapewnienie zaplecza edukacyjnego i usługowego dla promocji walorów stanowisk geologicznych i geomorfologicznych oraz ich społecznej użyteczności, a także zapewnienie ochrony tych stanowisk dla studentów, turystów i innych odwiedzających (Miśkiewicz i in. 2007).

Geoturystyka obejmuje zbiór elementów, które wpisują się w koncepcję zrównoważonej turystyki. Jest to zobowiązanie do intensyfikacji lokalnej gospodarki przy równoległym zmniejszeniu negatywnego wpływu na środowisko naturalne i lokalną kulturę. Arena działań geoturystyki obejmuje środowisko naturalne, całokształt zasobów ludzkich, zasoby kulturowe (Kaczmarek i in. 2002), a także wiele innych, których podtrzymywanie jest naszym obowiązkiem dla przyszłych pokoleń. Geoturystyka wpisuje się zatem w zasady zrównoważonego rozwoju, dotyczące aspektów zarówno środowiskowych, proekologicznych, jak i edukacyjnych oraz kulturowych.

Geoturystyka oparta jest na dwóch naukach o Ziemi: geologii i geomorfologii, wskazując miejsca interesujące z punktu widzenia tych nauk jako atrakcje turystyczne. Geoturystyka definiowana jest także jako

dział turystyki poznawczej i/lub nastawionej na przeżycia, bazującej na poznawaniu obiektów i procesów geologicznych oraz doznawaniu w kontakcie z nimi wrażeń estetycznych (Słomka, Kicińska-Świdorska 2004).

Rozwój idei ochrony georóżnorodności

Praktycznie od początku podejmowania działań na rzecz ochrony przyrody zwracano uwagę na wszystkie wartościowe elementy środowiska przyrodniczego. Jednak od lat 70. XX w. uwidaczniają się dysproporcje związane z szerokimi działaniami na rzecz ochrony środowiska biotycznego i spychaniem na dalszy plan środowiska abiotycznego (Alexandrowicz 2007).

Sytuacja uległa zmianie dopiero pod koniec XX w., kiedy w 1988 r. rozpoczęto popartą przez UNESCO inicjatywę pod nazwą ProGEO (Europejska Asocjacja Ochrony Dziedzictwa Geologicznego). Punktem zwrotnym dla rozpoczęcia działań na rzecz ochrony dziedzictwa przyrody nieożywionej była także „Deklaracja Prawa pamięci o Ziemi” uchwalona w 1991 r. we Francji podczas pierwszego międzynarodowego sympozjum dotyczącego ochrony dziedzictwa geologicznego, a także „Rekomendacja ochrony dziedzictwa geologicznego obszarów o specjalnym geologicznym znaczeniu w Europie” z 2004 r., wdrożona przez kraje członkowskie Unii Europejskiej (Alexandrowicz 2007). Ich efektem było zwrócenie uwagi na pomijane do tej pory elementy środowiska abiotycznego i wzmoczenie zainteresowania ochroną georóżnorodności.

Cała idea dążenia do ochrony cennych przyrodniczo elementów przyrody nieożywionej oparła się na zbudowaniu spójnej sieci ochrony równorzędnych z funkcjonującymi rezerwatami biosfery (przykładem pokrywania się powierzchniowo rezerwatu biosfery i geoparku jest m.in. Geopark Karkonoski). Tym sposobem w 1999 r. geoparki dostały równorzędny status prawny. Współpraca UNESCO z IUGS (Międzynarodową Unią Nauk Geograficznych) owocuje stworzeniem sieci światowych geoparków (GGN – Global Geopark Network) (Alexandrowicz 2007).

Kryteria wyznaczania i przegląd geoparków na świecie. Kryteria tworzenia geoparków

Włączenie do Globalnej (GGN) i Europejskiej Sieci Geoparków (ENG) jest głównym dążeniem nowo powstających geoparków w Europie i na świecie. Organizacje te, zrzeszające geoparki z całego świata, posiadają zaledwie dwudziestoletnią historię, jednak ich rozwój jest imponujący.

Globalna Sieć Geoparków Krajowych (Global Network of National Geoparks), potocznie nazywana **Globalną Siecią Geoparków** (Global Geoparks Network – GGN), została powołana przez UNESCO w 1998 r. Jest międzynarodową, pozarządową organizacją, działającą na zasadzie wolontariatu. Skupiając sferę samorządową, organizacje pozarządowe, naukowców oraz społeczności krajów z całego świata, odgrywa rolę platformy współpracy pomiędzy geoparkami. Obejmuje ona m.in. promo-

wanie oraz ochronę dziedzictwa geologicznego Ziemi zgodnie z dyrektywami UNESCO³.

Europejska Sieć Geoparków (European Geopark Network – EGN) została powołana w 2000 r., przez cztery geoparki: Reserve Geologique de Haute-Provence we Francji, Natural History Museum of Lesvos Petrified Forest w Grecji (Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Απολιθωμένου Δάσους Λέσβου), Geopark Gerolstein/Vulkaneifel w Niemczech oraz Maestrazgo Cultural Park w Hiszpanii. Szczególnie dynamiczny rozwój geoparków na świecie datuje się od 2001 r., w związku z decyzją UNESCO wyrażającą wsparcie dla ich promocji⁴.

Głównym celem EGN jest wspieranie jej członków w działaniach zmierzających do tworzenia geoparków oraz rozwoju geoturystyki opartej na zrównoważonym rozwoju. Zasadniczym założeniem organizacji jest rozwój geoturystyki na wysokim poziomie, na skalę europejską. Samo uznanie geoparku za członka sieci wspieranej przez UNESCO odbywa się na podstawie weryfikacji spełniania odpowiednich kryteriów zawartych w instrukcji „Guidelines and Criteria for National Geoparks seeking UNESCO's assistance to join the Global Geoparks Network” (UNESCO 2008). Podstawą do ubiegania się obszaru o włączenie do EGN jest jego unikalne dziedzictwo geologiczne.

Zgodnie z wytycznymi UNESCO odnośnie do tworzenia narodowych geoparków, każdy ubiegający się obszar powinien:

- mieć dokładnie określone granice i odpowiednio dużą powierzchnię, co wynika ze strategii zrównoważonego rozwoju,
- mieć w jego granicach sieci zróżnicowanych (geologicznych, historycznych, kulturowych, archeologicznych) chronionych geostanowisk,
- wspierać i promować rozwój społeczno-ekonomiczny i kulturalny lokalnej społeczności i regionu,
- mieć plan zagospodarowania,
- stanowić obszar edukacji, szkoleń i interdyscyplinarnych prac badawczych,
- rozwijać geoturystykę,
- respektować prawo państwowe, lokalne i międzynarodowe,

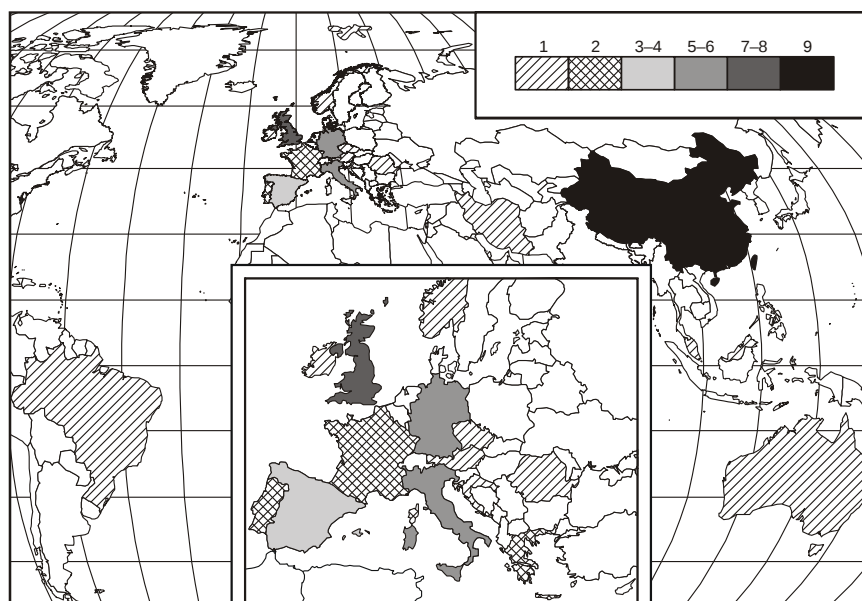
³ www.unesdoc.unesco.org.

⁴ www.europeangeoparks.org.

– współpracować z lokalnymi organizacjami, samorządami, społecznościami i środowiskami naukowymi (Knapik i in. 2006, Alexandrowicz 2007).

Członkowie Sieci są upoważnieni do używania nazwy „Europejski geopark”, co jest równoznaczne z wysoką jakością proponowanych usług. Mogą korzystać z udostępnionych narzędzi promocyjnych, np. strony internetowej czy czasopisma. Europejskie geoparki proponują szereg zajęć prezentujących dziedzictwo geologiczne, opartych głównie na turystyce edukacyjnej, turystyce szkolnej, ścieżkach edukacyjnych z przewodnikiem czy wystawach. Możliwe jest zbieranie okazów minerałów i skamieniałości.

Obecnie Europejska Sieć Geoparków (European Geopark Network – EGN) liczy 43 geoparki z 17 krajów w Europie, natomiast Globalna Sieć Geoparków Krajowych (Global Network of National Geoparks) obejmuje 58 geoparków z 18 krajów z całego świata (tab. 1). Rozmieszczenie geoparków na świecie prezentuje rysunek 1. Ponad 500 kolejnych geoparków ma szansę przyłączyć się do GGN.

Rys. 1. Rozmieszczenie geoparków na świecie. Stan na rok 2009
(http://en.wikipedia.org/wiki/Members_of_the_Global_Geoparks_Network)
Fig. 1. The distribution of geoparks in the world. The actual state in 2009
(http://en.wikipedia.org/wiki/Members_of_the_Global_Geoparks_Network)

Tabela 1. Liczba geoparków poszczególnych krajów przynależących do ENG i GGN

Table 1. The number of geoparks in given countries belonging to ENG and GGN

Europejska Sieć Geoparków (European Geopark Network – EGN)		Globalna Sieć Geoparków (Global Geopark Network– GGN)	
Kraj Country	Liczba geoparków Number of geoparks	Kraj Country	Liczba geoparków Number of geoparks
Austria	1	Australia	1
Chorwacja / Croatia	1	Austria	1
Czechy / the Czech Republic	1	Brazylia / Brazil	1
Finlandia / Finland	1	Chiny / China	24
Francja / France	1	Chorwacja / Croatia	1
Grecja / Greece	3	Czechy / the Czech Republic	1
Hiszpania / Spain	5	Finlandia / Finland	1
Irlandia /Ireland	2	Francja / France	2
Niemcy / Germany	5	Grecja / Greece	4
Norwegia / Norway	2	Hiszpania / Spain	5
Portugalia / Portugal	2	Iran	1
Rumunia / Romania	1	Irlandia / Ireland	1
Węgry / Hungary	1	Irlandia Północna Northern Ireland	1
Wielka Brytania Great Britain	7	Japonia / Japan	4
Włochy / Italy	5	Kanada / Canada	1
-	-	Korea Płd. / South Korea	1
-	-	Malezja / Malaysia	1
-	-	Niemcy / Germany	5
-	-	Norwegia / Norway	2
-	-	Portugalia / Portugal	2
-	-	Rumunia / Romania	1
-	-	Węgry i Słowacja Hungary and Slovakia	1
-	-	Wielka Brytania Great Britain	8
-	-	Wietnam / Vietnam	1
-	-	Włochy / Italy	7

Źródło: opracowanie własne.

Source: author's own elaboration.

Stan obecny i perspektywy tworzenia geoparków w Polsce

Mimo iż Polska posiada duży potencjał zasobów przyrody nieożywionej oraz wiele lokalnych inicjatyw budowy geoparków, proces ich tworzenia znajduje się nadal jeszcze w początkowej fazie (Alexandrowicz 2006, Aleksandrowicz, Miśkiewicz 2007). Wyraźnie daje się odczuć brak wypracowanych mechanizmów ich promowania. Tym bardziej, że wiele istniejących obszarów ochrony przyrody, np. parków krajobrazowych, pod względem wartości chronionych w ich granicach stanowisk geologicznych, w większości spełnia światowe kryteria stawiane obszarom o specjalnym znaczeniu dla nauk o Ziemi. Parki krajobrazowe są jednocześnie bardziej dostępne do wykorzystania turystycznego i dydaktycznego, niż inne obszary o wyższej randze ochrony (Alexandrowicz Z., Alexandrowicz S.W. 2004). Ponadto, utworzenie w ich granicach geoparku mogłoby sprzyjać aktywizacji i intensyfikacji nie tylko funkcji edukacyjnych, ale i spotęgowaniu czy ożywieniu ekonomicznemu poprzez zwiększenie liczby miejsc pracy i rozwój działalności gospodarczej (Majecka 2011).

Obecnie (stan na 2011 r.) w Polsce funkcjonują trzy geoparki krajowe. Status geoparku krajowego poświadczany jest certyfikatem nadawanym przez Ministerstwo Środowiska.

Pierwszym geoparkiem w Polsce, który uzyskał certyfikat UNESCO jest Łuk Mużakowa (w 2006 r. jako siódmy Narodowy Geopark Niemiec, a w 2009 r. jako pierwszy Narodowy Geopark Polski). Geopark Łuk Mużakowa jest geoparkiem transgranicznym, położonym po obu stronach granicy niemiecko-polskiej (województwo lubuskie, powiat żarski). Jest obecnie jedynym w Polsce, który spełnia podstawowe kryteria stawiane geoparkom w Europie. W 2011 r. czynione były starania mające na celu włączenie go do sieci geoparków europejskich (EGN) (Koźma 2009). Najważniejszym powodem utworzenia Geoparku Łuk Mużakowa była jego unikalna w skali Europy Środkowej budowa geologiczna, uformowana w wyniku działalności lądolodu w formie najlepiej zbadanej na świecie spiętrzonych moreny czołowej (fot. 1). Na obszarze geoparku zinwentaryzowano 95 geotopów, reprezentujących zróżnicowane zagadnienia z zakresu geologii, geomorfologii i hydrologii, a także obiektów pogórnictwa (Koźma 2009).

Drugim w Polsce geoparkiem krajowym jest Geopark Góra Świętej Anny, który utworzony został w 2010 r. Położony jest w zachodniej części Wyżyny Śląskiej. W 1988 r. utworzono na tym obszarze Park Krajobrazowy Góra Świętej Anny o powierzchni 5,5 ha. Geopark powstał z uwagi na pozostałości późnopaleogeńskiego wulkanu (fot. 2). Na bazie prac dokumentacyjnych, stanowiących podstawę utworzenia geoparku, zaprojektowano geotropy, czyli tablice edukacyjne zawierające plan geoparku z zaznaczonymi trasami ścieżek edukacyjnych i kolejnymi geostanowiskami. Opisy urozmaicone są fotografiami, rekonstrukcjami i schematami w celu łatwiejszego przyswojenia treści. Na obszarze geoparku organizowane są imprezy tematyczne, m.in. majówki geologiczne z licznymi atrakcjami, np. makietą wybuchającego co godzinę wulkanu⁵.

Status geoparku krajowego w 2010 r. uzyskał również obszar Karkonoskiego Parku Narodowego wraz z otuliną (fot. 3). Na terenie tego geoparku występuje 135 geostanowisk, reprezentujących zagadnienia geomorfologiczne, geologiczno-historyczne, mineralogiczne, paleogeograficzne, petrograficzne, geologiczno-strukturalne i tektoniczne. Wśród form reprezentowanych na geostanowiskach dominują formy skałkowe, kotły polodowcowe, strefy morenowe, formy rzeźby fluwialnej, a także torfowiska⁶.

Jednym z projektowanych geoparków krajowych jest Małopolski Przełom Wisły, położony w środkowej dolinie rzeki od Annopola do Puław (fot. 4). Przełom ma ok. 80 km długości oraz od 1,5 do 10 km szerokości. Leży między Wyżyną Lubelską na wschodzie a Równiną Radomską i Przedgórzem Iłżeckim na zachodzie. Obecnie wysokość zboczy doliny dochodzi do 60–80 m ponad poziom rzeki. Przełom Wisły przez wyżyny środkowopolskie utworzył się pod koniec trzeciorzędu (w pliocenie, ok. 3 mln lat temu) w wyniku ruchów dźwigających i związanej z tym wzmożonej erozyjnej działalności rzek. Skały kredowe stopniowo ulegają erozji rzecznej. Dlatego wraz z dźwiganiem się pasa wyżyn dochodziło do stopniowego wcinania się rzek w podłoże. W okolicach Kazimierza następuje znaczne zwężenie doliny (do ok. 1,5 km), pojawia się gruba do 30 m pokrywa Płaskowyżu Nałęczowskiego, a wysokość zboczy dochodzi do 80–100 m. Liczne wąwozy stwarzają uro-

⁵ www.gsa.zopk.pl.

⁶ www.mos.gov.pl.

zmaicone ukształtowanie powierzchni. Małopolski Przełom Wisły był w przeszłości ważnym szlakiem komunikacyjnym. O jego roli świadczą spichlerze zbożowe, bogate kamienice mieszczańskie oraz ruiny zamków w Kazimierzu, Janowcu i Ochotnicy⁷.

Fot. 1. Geopark Łuk Mużakowa. Krajobraz poeksploatacyjny w kopalni Babina (www.lukmuzakowa.com.pl/)

Photo 1. Łuk Mużakowa Geopark. Post-exploitation landscape in Babina mine (www.lukmuzakowa.com.pl/)

Fot. 2. Krater wulkanu Góra Św. Anny (www.panoramio.com/photo/47172863)

Photo 2. Volcano crater of St. Anna Mount (www.panoramio.com/photo/47172863)

Fot. 3. Geopark Karkonoski Park Narodowy. Zagospodarowanie turystyczne Kruczych Skał (www.mos.gov.pl)

Photo 3. Geopark of Karkonoski National Park. Tourist development of Krucze Skały (www.mos.gov.pl)

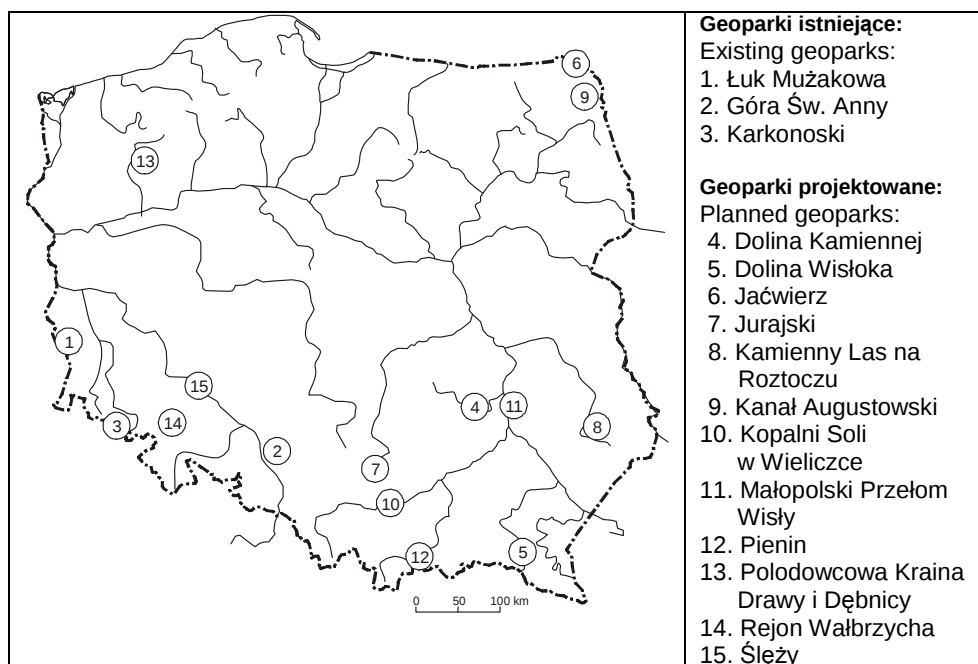
Fot. 4. Małopolski Przełom Wisły pomiędzy Wyżyną Kielecko-Sandomierską i Lubelską (www.strefawiedzy.polska.pl)

Photo 4. Little Poland's Ravine of the Vistula between Kielecko-Sandomierska and Lubelska Uplands (www.strefawiedzy.polska.pl)

W Małopolskim Przełomie Wisły zlokalizowane są liczne geostanowiska odsłonięć skalnych stanowiące ślady naturalnych przemian geologi-

⁷ www.mos.gov.pl.

cznych oraz górnictwa odkrywkowego i podziemnego, będących obecnie w fazie projektowej. Utrudnieniem w udostępnieniu projektowanych geostanowisk dla ruchu turystycznego jest ich odpowiednie zabezpieczenie (Pienińska, Domonik 2011).

Rys. 2. Rozmieszczenie istniejących i projektowanych geoparków na terenie Polski (opracowanie własne na podstawie www.geosilesia.pl)

Fig. 2. The distribution of existing and planned geoparks in Poland (author's own research based on www.geosilesia.pl)

Oprócz opisanych geoparków wiele krajowych obszarów znajduje się wciąż w fazie projektowania. Mapa (rys. 2) prezentuje rozmieszczenie istniejących na terenie Polski geoparków i większość projektowanych.

Inicjatywy podejmowane na rzecz upowszechniania geoturystyki w Polsce

Geoturystyka jest młodą, prężnie rozwijającą się formą turystyki poznawczej i kwalifikowanej. Jej rozwój owocuje szeregiem rozmaitych

inicjatyw, podejmowanych zarówno przez środowiska naukowe, jak i podmioty z branży turystycznej, polegające na kreowaniu sieci geostanowisk w celu promowania i ochrony georóżnorodności własnych regionów. Współpraca pomiędzy zainteresowanymi stanowi podstawę do stworzenia integralnej z europejską krajową siecią geostanowisk, co jest niezbędne przy wcielaniu powstałych geoparków do Europejskiej Sieci Geoparków (EGN) oraz Globalnej Sieci Geoparków (GGN).

Efektem dotychczasowych zintegrowanych działań jest stworzona przez Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie Baza Geostanowisk, a także Centralny Rejestr Geostanowisk Polski utworzony przez Państwowy Instytut Geologiczny. Ważnym osiągnięciem jest też utworzenie w 2007 r. International Association for Geotourism (Międzynarodowego Stowarzyszenia Geoturystyki), którego celem jest przede wszystkim integracja nauki z biznesem, polegająca na powiązaniu wiedzy geologicznej z działalnością biznesową w zakresie turystyki. Efektem działalności Stowarzyszenia jest pierwszy w Polsce kwartalnik poświęcony wyłącznie zagadnieniom z zakresu geoturystyki – „Geoturystyka” (Geotourism)⁸.

Na zlecenie Ministerstwa Środowiska w 2006 r. powstał „Katalog obiektów geoturystycznych w Polsce”, dokumentujący najciekawsze geostanowiska w poszczególnych województwach (Słomka i in. 2006).

Kopalnią wiedzy o regionalnych inicjatywach prowadzących do rozwoju geoturystyki w Polsce stał się w ostatnich latach Internet, w którym można znaleźć szereg stron i portali informacyjnych popularyzujących wiedzę o georóżnorodności. Jednym z serwisów edukacyjno-informacyjnych jest Geosilesia.pl, stanowiąca kompendium wiedzy o geoturystyce nie tylko województwa śląskiego, ale i całego kraju. Na stronie znajdują się linki do baz danych, wydawnictw oraz instytucji, towarzystw i stowarzyszeń upowszechniających wiedzę z zakresu nauk o Ziemi.

Metodą na nawiązanie współpracy i wymianę wiedzy jest rosnąca oferta konferencyjna z zakresu geoturystyki, promowania i ochrony georóżnorodności, czego przykładem może być konferencja „Geoparki – Georóżnorodność – Geoturystyka”, która odbyła się 6–8 czerwca 2011 r. na UMCS w Lublinie.

⁸ www.geopark-kielce.pl.

Geoturystyka – współczesne wyzwania, problemy i postulaty

Sukces geoturystyki zależy od tego, czy będzie w stanie zaspokoić współczesny rynek turystyczny i stworzyć innowacyjną, bogatą i spójną ofertę. Stoi zatem przed szeregiem wyzwań i problemów, będących przedmiotem dyskusji środowisk zaangażowanych w jej rozwój. Prezentowane postulaty są wynikiem dyskusji podczas konferencji „Geoparki – Georóżnorodność – Geoturystyka”. Dotyczą one najbardziej zauważalnych barier, stojących na drodze rozwoju i promocji geoturystyki w Polsce na poziomie europejskim.

Problemy dzisiejszej geoturystyki

1. **Organizacja ruchu turystycznego.** Aby masowa geoturystyka nie stała się przyczyną dewastacji wartościowych obiektów należy je wcześniej odpowiednio zagospodarować i przygotować do wzmożonego ruchu turystycznego. Przykładem takiego przystosowania jest wytyczenie ścieżek, zapewnienie towarzyszącej infrastruktury turystycznej, takiej jak: parkingi, miejsca odpoczynku, miejsca biwakowe, śmietniki, toalety, obiekty hotelowo-gastronomiczne. Stworzenie bazy turystycznej jest szansą na rozwój lokalnej przedsiębiorczości.

2. **Brak spójnego opracowania zawierającego wytyczne dla tworzenia geoparku krajowego na wzór tych, zaproponowanych przez EGN.** Jasne wytyczne standaryzujące sposób inwentaryzacji dla całej Polski mogłyby sprzyjać tworzeniu geoparków i przyspieszyć proces ich powstawania. Winny być one oparte na współpracy sfery naukowej i samorządowej w idei rozwoju gospodarki turystycznej i wpisywać się w istniejące programy rozwoju turystyki. Inwentaryzacja obiektów przyrody nieożywionej, zgodnie z kryteriami, musi być przeprowadzona przez wykwalifikowane służby geologiczne; wraz ze specjalistami od turystyki mogą oni stworzyć ciekawą ofertę geoturystyczną.

Podjęto już pierwsze kroki w tej sprawie. Na stronie Ministerstwa Środowiska, w zakładce dotyczącej geoparków, pojawiła się informacja o inicjatywie Głównego Geologa Kraju zmierzającej do wypracowania zasad i procedur tworzenia geoparków krajowych.

3. **Brak spójnej terminologii.** Wciąż nowe zagadnienia związane z geoturystyką nie doczekały się jeszcze jednoznacznego doprecyzowania podstawowych pojęć. Niewątpliwym wyzwaniem wynikającym z tego problemu jest podjęcie interdyscyplinarnych prac we współpracy środowisk naukowych, administracji i praktyków ochrony przyrody nad opracowaniem spójnej i jednolitej terminologii. Większe zrozumienie zagadnienia mogłoby wpłynąć na kooperację działań, a także pomogłoby wyłonić miejsca/obiekty predysponowane do stworzenia geoparków.

4. **Wyważenie informacji.** Szczególną uwagę należy zwrócić na stopień szczegółowości informacji przekazywanych turystyce, tak aby były dla niego zrozumiałe i jednocześnie wzbudziły jego zainteresowanie. Aby to osiągnąć, nie należy lekceważyć turysty. Przedstawiane informacje powinny być zatem rzetelne, ale prezentowane w przystępny sposób (Madeja i in. 2011).

Wyzwania stojące przed geoturystyką

1. **Zachęcić i zainteresować turystę.** Tworząc różnego rodzaju opracowania należy zwrócić baczną uwagę przede wszystkim na rzeczywiste oczekiwania i potrzeby turysty, które można zbadać przeprowadzając badania sondażowe wśród potencjalnych odbiorców. Obecnie tworzone są różne formy przekazu informacji, m.in.: tablice informacyjne, ulotki, foldery, płyty DVD, przewodniki geoturystyczne, katalogi obiektów geoturystycznych, mapy geoturystyczne, przewodniki multimedialne (Madeja i in. 2011).

2. **Dostosowanie obiektów geologicznych do pełnienia funkcji turystycznej.** Zabezpieczenie geostanowisk (np. skarp, odsłonień, kopalni) powinno być priorytetem podczas ich udostępniania dla ruchu turystycznego. Ponadto, w wielu przypadkach należy uregulować stosunki prawne nieruchomości, na terenie których znajdują się geostanowiska.

3. **Stworzenie szerokiej platformy wymiany doświadczeń pomiędzy sferą nauki, samorządową i biznesową oraz organizacjami pozarządowymi.** Platforma taka umożliwiłaby wymianę poglądów i informacji, a także porozumienie różnych grup i powiązanie ich na ogół odmiennych interesów. Dochodzą tu racje społeczności lokalnych, często sprzeczne z racjami władz samorządowych, które można pogodzić poprzez wskazanie geoturystyki jako źródła wymiernych korzyści finansowych.

4. **Geoturystyka szansą współpracy nauki i biznesu.** Naukowcy, we współpracy z podmiotami zajmującymi się promocją turystyki, mogą przygotować i wypromować taką ofertę, która stanie się atrakcyjnym produktem geoturystycznym. Ma to zachęcić inwestorów do lokowania usług z branż pokrewnych w pobliżu obszarów geoturystycznych i tym samym przyczynić się do ich wszechstronnego rozwoju gospodarczego.

Podsumowanie

Geoturystyka ma szansę wpłynąć na nowe postrzeganie obiektów geologicznych jako przedmiotów interesujących z punktu widzenia turystyki i co za tym idzie przyczynić się do rozwoju gospodarczego. Coraz bardziej rozpowszechniona idea promowania georóżnorodności w świecie powoli zyskuje popularność również w Polsce. Wyrazem tego jest coraz większa liczba obszarów predysponowanych do pełnienia funkcji geoturystycznej oraz ciągle wzrastająca liczba proponowanych geoparków krajowych. Ponadto, podejmowane są inicjatywy na rzecz upowszechnienia tej formy aktywnego spędzania czasu, m.in. konferencje, warsztaty, wydawnictwa. Aby geoturystyka w Polsce zyskała popularność stoi przez nią jeszcze szereg wyzwań.

Literatura

- Aleksandrowicz Z., Miśkiewicz M., 2007, *Światowa Sieć Narodowych Geoparków UNESCO (procedura tworzenia)*, Chrońmy Przyrodę Ojczyzn, 63 (2).
- Alexandrowicz Z., 2006, *Geoparki – nowe wyzwanie dla ochrony dziedzictwa geologicznego*, Przegląd Geologiczny, 54.
- Alexandrowicz Z., Alexandrowicz S.W., 2004, *Geoparks – the most valuable landscape parks in southern Poland*, Polish Geological Institute Special Papers, 13.
- Assessment of Geodiversity*, Australian Heritage Commission, Canberra, der IALE-Region Deutschland, Nürtingen.
- Eberhard R. (red.), 1997, *Pattern and process: towards a regional approach to national estate*, Canberra.
- Eder W., Patzak, M., 2004, *Geoparks – geological attractions: A tool for public education, recreation and sustainable economic development*, Episodes, 27 (3).
- Gołembski G. (red.), 2002, *Kompedium wiedzy o turystyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa–Poznań.

- Guidelines and Criteria for National Geoparks seeking UNESCO's assistance to join the Global Geoparks Network*, (Global UNESCO Network of Geoparks), 2008, UNESCO.
- Hose T.A., 1995, *Selling the story of Britain's stone*, Environmental Interpretation, 10.
- Jedicke E., 2000, Bio-, Geo-, Ökodiversität – Kriterien zur Bewertung der Landschaftsstruktur?, [w:] *IALE-Region Deutschland*, Hrsg., Tagungsband mit Kurzfassungen der Beiträge zur 1. Jahrestagung der IALE-Region Deutschland, Nürtingen.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2002, *Produkt turystyczny albo jak zorganizować poznawanie świata. Podręcznik*, Wyd. UŁ, Łódź.
- Knapik R., Jała Z., Sobczyk A., Migoń P., Aleksandrowski, Szuszkiewicz, Krąpiec M., Madej S., Krakowski K., 2009, *Inwentaryzacja i waloryzacja geostanowisk Karkonoskiego Parku Narodowego i jego otuliny oraz wykonanie mapy geologicznej tego obszaru*.
- Knapik R., Sobczyk A., Aleksandrowski P., 2007, *Karkonoski Park Narodowy – proponowany obszar ochrony georóżnorodności w Europejskiej Sieci Geoparków*, [w:] Štrusa J., Knapik R. (red.), *Geoekologické problémy Krkonoš*, Sborn. Mez. Věd. Konf., říjen 2006, Svoboda n. Úpou. Opera Corcontica.
- Kot R., 2006, *Georóżnorodność – problem jej oceny i zastosowania w ochronie i kształtowaniu środowiska na przykładzie fordońskiego odcinka doliny dolnej Wisły i jej otoczenia*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Koźma J., 2004, *Polsko-niemiecki projekt „Geopark Łuk Mużakowa” – wkład polskiej służby geologicznej w realizację europejskich programów ochrony georóżnorodności (UNESCO)*, [w:] Janaszek-Szafrńska K., August C., Świdurski A., Ćwiakalski J. (red.), *Ochrona georóżnorodności*, Materiały Sesji Naukowej z okazji XV Zjazdu Stowarzyszenia Geologów Wychowanków Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Koźma J., 2009a, *Ocena możliwości utworzenia geoparku w obszarze Łuku Mużakowa, woj. lubuskie, powiat żarski*, Wrocław.
- Koźma J., 2009b, *Rezerwat geologiczno-krajobrazowy Kopalnia Babina w Łęknicy*, [w:] Kupetz A., Kupetz M., *Der Muskauer Faltenbogen*, Verlag Dr Freidrich Pfeil, München.
- Madeja G., Mrowczyk P., Doktor M., 2011, *Geoturystyka nową formą turystyki – wyzwania i problemy*; Materiały Konferencyjne „Geoparki – Georóżnorodność – Geoturystyka”, Lublin.
- Majecka A., 2011, *Potencjał geoturystyczny Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich w świetle koncepcji tworzenia geoparków. Ocena możliwości rozwoju gospodarki turystycznej*. Materiały projektu „Turizm dla Regionu – Zintegrowany Program Rozwoju Doktorantów”.
- Miśkiewicz K., 2007, *Znaczenie geoturystyki w ochronie przyrody*, [w:] Kucharski, L., Kopeć, D., *Ochrona przyrody w pracach młodych naukowców*, Wyd. UŁ, Łódź.

- Miśkiewicz K., Doktor M., Słomka T., 2007, *Naukowe podstawy geoturystyki – zarys problematyki – Scientific base of geotourism – outline of issue*. Geoturystyka – geotourism, Stowarzyszenie Naukowe im. Stanisława Staszica, Wydział Geologii, Geofizyki i Ochrony Środowiska Akademii Górniczo-Hutniczej.
- Patzak, M., 2000, *Geotourism and Paleodiversity: The Case of GEOPARKS*. Draft version, UNESCO, Division of Earth Sciences.
- Pienińska J., Domonik A., 2011, *Geostanowiska i ich geologiczno-inżynierska waloryzacja na terenie Geoparku Małopolski Przełom Wisły*; Materiały Konferencyjne „Geoparki – Georóżnorodność – Geoturystyka”, Lublin.
- Słomka T., 2005, *Geoturystyka na Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie*. Przegląd Geologiczny, 53.
- Słomka T., Kicińska-Świdarska A., 2004, *Geoturystyka – podstawowe pojęcia*, Geoturystyka.
- Słomka T., Doktor M., Joniec A., Kicińska-Świdarska A. (red.), 2006, *Katalog obiektów geoturystycznych w Polsce*, Akademia Górniczo-Hutnicza, Wydział Geologii, Geofizyki i Ochrony Środowiska, Kraków.
- Wiśniewska M., 2011, *Geostanowiska jako perspektywiczna szansa zrównoważonego rozwoju turystycznego regionu*. Materiały projektu „Turizm dla Regiony – Zintegrowany Program Rozwoju Doktorantów”.

Strony internetowe

- http://en.wikipedia.org/wiki/Members_of_the_Global_Geoparks_Network (18.09.2011).
- http://gsa.zopk.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=175&Itemid=90 (18.09.2011).
- <http://lukmuzakowa.com.pl/> (18.09.2011).
- http://strefawiedzy.polska.pl/pigulka/zlotu/gallery,Malopolski_Przelom_Wisly,pid,170146,gid,170144,cid,0.htm?sh=7 (18.09.2011).
- <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001500/150007e.pdf> (18.09.2011).
- <http://www.europeangeoparks.org/> (18.09.2011).
- http://www.geosilesia.pl/274,geopolska_geoparki.html (18.09.2011).
- <http://www.mos.gov.pl/> (18.09.2011).
- http://www.mos.gov.pl/g2/big/2010_09/989fd671d0988aaeb2849a3dbc84f7af.pdf (18.09.2011).
- <http://www.panoramio.com/photo/47172863> (18.09.2011).
- www.pig.gov.pl (18.09.2011).
- www.unesco.org/.../doc/geopark/2008guidelinesJuneendorsed.pdf (18.09.2011).

**Geoparks as a new tool in tourism development.
The idea of promoting geo-diversity,
current problems and challenges**

Summary

The present article is a review of rich specialist literature of geotourism and concerning the idea of creating geoparks in Poland and in the world. It attempts to present the issues related to geotourism in Poland and in the world, to synthesize information on promotion of geo-diversity and the conception of creating national geoparks. The article has drawn special attention to the idea of promoting geo-diversity and the history of the Earth pointing out positive aspects of its realization together with the possibilities of using them for the development of tourism and regional economy.

The growing interest of tourists in nature brings about the creation of, besides well-known, typical forms of tourism, totally new forms of adventure and special-interest tourism. Visible changes in social trends and habits – an increase in intensity of spending spare time, new forms of passing time (adventure and special interest tourism), and the fad for healthy lifestyle, increased impact on education or a growing market of conferences and congresses support generating new tourist products. The article underlines the possibility of satisfying the growing needs of tourists through geotourism, pointing out the opportunity of new perception of geological objects as a subject of tourism development.

On account of repeated terms and expressions appearing in the article in order to explain them, the authors compiled basic definitions concerning geotourism. The article presents as well a short history of development of the idea of geo-diversity in the world, and also the criteria of geopark creation together with the survey of these already existing (according to the actual state in 2011).

The article describes synthesized information concerned with the actual state and the prospect of creating geoparks in Poland. In spite the fact that Poland has a crucial potential of geological features and there are many local initiatives of constructing geoparks, the process of their creation is still in an initial phase, especially the lack of mechanisms promoting them can be observed. The article presents also the effects of current integrated activities supporting the promotion of geotourism in Poland – the base of geological sites created by the Institute of Nature Conservation in Cracow and a Central Register of geological sites in Poland put together by the Polish Geological institute, or the International Association for Geotourism set up in 2007 whose main objective is to, first of all integrate science and business by combining geological knowledge with business activities within tourism. The article is finished by a discussion on the issues of challenges and problems developing geotourism may face which were presented during the conference devoted to “Geoparks, Geo-diversity and Geotourism” held in Lublin between 6–8 June 2011.

Translated by Elżbieta Lubińska